

Evolution of States' obligations in protecting biodiversity in international open waters

Pegah Nik Far Lialestani¹, Hassan Savari², Mohammad Hossein Ramezani Ghavam Abadi³, Ali Mashhadhi⁴

Abstract

Field and Aims: Biodiversity is one of the main elements of environmental care and the source of human life on the planet and includes plants and animals that live and interact in water, land and air. As technological advances provide more opportunities to exploit the natural resources of the oceans, so do threats to biodiversity. Due to the importance of marine biodiversity in areas outside the national jurisdiction and the increasing use of its resources, the international community's concern for the protection of biodiversity in these areas has increased. Gaps in the legal system of maritime areas outside national jurisdiction double the need for effective action to protect the marine environment in these areas.

Method: This research has been conducted in terms of practical purpose and in terms of gathering information by documentary method and through the study of valid laws and sources, and the obtained information has been analyzed in a descriptive-analytical manner.

Findings and Conclusions: In order to protect this marine environment, there is a need for the adoption of rules and regulations at the international level, which should be respected by the subjects of international law, because despite the multilateral agreements, conventions and agreements, there is still a binding mechanism. Regarding the protection of the environment, there are no high seas, therefore, given the current commitments of governments in the field of biodiversity protection in the high seas, the need for the adoption of a binding document is felt more than ever.

Keywords: Evolution of international obligations of governments, biodiversity, environment, high seas, pollution.

*Citation (APA): Nik Far Lialestani, P., Savari, H., ramezani, M., Mashhadhi, A. (2022). Evolution of States' obligations in protecting biodiversity in international open waters. *International Legal Research*, 15(55), 321-342.

http://alr.iauctb.ac.ir/article_694142.html?lang=en

1. PhD student in Public International Law, Department of Law, Theology and Political Science, Science and Research Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran. Email: pegah_nikfar93@yahoo.com

2. Assistant Professor, Department of International Law, Faculty of Law, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran. Author. Email: savari@modares.ac.ir

3. Associate Professor, Department of Human Rights, Environment and International Law, Faculty of Law, Shahid Beheshti University, Tehran, Iran. Email: h_ramezani@sbu.ac.ir

4. Associate Professor, Public and International Law Department, Faculty of Law, Qom University, Qom, Iran. Email: Droitenviro@gmail.com

تحول تعهدات دولت‌ها در حفاظت از تنوع زیستی در آب‌های آزاد بین‌المللی

پگاه نیک فر لیاستانی^۱، حسن سواری^۲، محمدحسین رضانی قوام آبادی^۳، علی مشهدی^۴

چکیده

زمینه و هدف: تنوع زیستی یکی از عناصر اصلی مراقبت از محیط‌زیست و منبع حیات بشر بر روی کره زمین و مشتمل بر گیاهان و حیوانات است که در آب، زمین و هوا زیست می‌کنند و با هم ارتباط دارند. در عین حال که پیشرفت فناوری فرصت‌های بیشتری را برای بهره‌برداری از منابع طبیعی اقیانوس‌ها فراهم می‌نماید، تهدیدات تنوع زیستی نیز افزایش می‌یابد. به دلیل اهمیت تنوع زیستی دریایی در مناطق خارج از صلاحیت ملی و بهره‌برداری روزافزون از منابع آن، اهتمام جامعه جهانی درباره حفاظت از تنوع زیستی این مناطق افزایش یافته است. خلأهای موجود در نظام حقوقی مناطق دریایی خارج از صلاحیت ملی، ضرورت اقدام مؤثر در حفاظت از محیط‌زیست دریایی در این مناطق را دوچندان می‌کند.

روش: این پژوهش از نظر هدف، کاربردی و به لحاظ گردآوری اطلاعات، به روش اسنادی و از طریق مطالعه قوانین و منابع معتبر انجام شده و اطلاعات به دست آمده به صورت توصیفی-تحلیلی مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است.

یافته‌ها و نتایج: برای حفاظت از این محیط‌زیست دریایی، ضرورت تصویب قواعد و مقرراتی در سطح بین‌المللی وجود دارد که از سوی تابعان حقوق بین‌الملل می‌بایست مورد تکریم واقع شود؛ زیرا با وجود موافقتنامه‌ها و کنوانسیون‌ها و قراردادهای چند جانبه، هنوز سازوکاری الزام‌آور در خصوص حفاظت از محیط‌زیست دریاهای آزاد وجود ندارد. لذا، با عنایت به تعهدات کنونی دولت‌ها در زمینه حفاظت از تنوع زیستی در آب‌های آزاد، ضرورت تصویب سند الزام‌آور بیش از پیش حس می‌شود.

کلیدواژه‌ها: تحول تعهدات بین‌المللی دولت‌ها، تنوع زیستی، محیط‌زیست، دریاهای آزاد، آلودگی.

*استناددهی (APA): نیک فر لیاستانی، پگاه؛ سواری، حسن؛ رضانی قوام آبادی، محمدحسین؛ مشهدی، علی. (۱۴۰۱). تحول تعهدات دولت‌ها در حفاظت از تنوع زیستی در آب‌های آزاد بین‌المللی. *تحقیقات حقوقی بین‌المللی*، ۱۵(۵۵)، ۳۲۱-۳۴۲. http://alr.iauctb.ac.ir/article_694142.html

۱. دانشجو دکتری حقوق بین‌الملل عمومی، دانشکده حقوق، الهیات و علوم سیاسی، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران. رایانامه: pegah_nikfar93@yahoo.com
۲. استادیار گروه حقوق بین‌الملل، دانشکده حقوق، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران. نویسنده مسئول. رایانامه: savari@modares.ac.ir
۳. دانشیار گروه حقوق بشر و محیط‌زیست و حقوق بین‌الملل، دانشکده حقوق، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران. رایانامه: h-ramezani@sbu.ac.ir
۴. دانشیار گروه حقوق عمومی و بین‌الملل، دانشکده حقوق دانشگاه قم، قم، ایران. رایانامه: Droitenviro@gmail.com

مقدمه

در جهان، موجودات گوناگونی زندگی می‌کنند که چرخه طبیعت وابسته به این موجودات است که از آنها به عنوان گونه‌های کلیدی یاد می‌شود. برخی بر این باورند که تنوع زیستی نام دیگر حیات وحش است، اما منظور از تنوع زیستی به طور کلی تنوع ژنتیکی، تنوع گونه‌ای و تنوع اکوسیستم‌ها و تنوعی در حیات است که سلامت محیط‌زیست به آن متکی است. در حال حاضر، نگرانی‌های فزاینده‌ای مبنی بر این وجود دارد که افزایش تقاضا برای منابع ژنتیکی در عمق کف دریا می‌تواند منجر به جمع‌آوری ناپایدار تنوع زیستی یا حتی انقراض این گونه‌ها بشود. پرواضح است که در نقاط عمیق کف اقیانوس‌ها بر اثر فعالیت‌های انسانی از جمله تحقیقات علمی، تحقیق در خصوص گونه‌های گیاهی و جانوری، معدن‌کاری در عمق بستر دریا و فعالیت‌های ماهیگیری، زیست‌بوم‌های دریایی تهدید می‌شوند. اگر تنوع زیستی از بین برود، این تنوع غیرقابل بازگشت خواهد بود و تکنولوژی مدرن نمی‌تواند تنوع زیستی مصنوعی ایجاد نماید. همان گونه که مشخص است، اقیانوس‌ها دارای بیشترین تنوع زیستی می‌باشند. بخش اعظم وسعت اقیانوس‌ها خارج از قلمرو کشورها است و جزء آب‌های آزاد به شمار می‌رود، ولی همزمان با پیشرفت‌های صنعتی و علمی، این تنوع زیستی است که با افزایش تنش و تهدیدات مواجه می‌گردد.

در قرن بیستم، جامعه بین‌الملل تلاش زیادی برای محافظت از تنوع گونه‌ها یا زیستگاه‌ها نکرد. پس از جنگ جهانی دوم، برای حفاظت از جانوران بزرگ مثل نهنگ‌ها و دیگر موجودات دریایی که به دلیل سهل‌انگاری و عدم توجه به اهمیت منابع دریایی، رو به انقراض بودند، توافقنامه‌های حفاظتی زیادی منعقد شدند. اکوسیستم دارای گونه‌های کلیدی است که بیشتر گونه‌های موجود در زنجیره غذایی به آنها وابسته هستند. یک مصداق مشهور آن ماسل کبود (صدف دو کفه‌ای و گاه‌خوراکی) دریای بالتیک است. از بین رفتن این گونه کلیدی باعث تغییر ساختار و کارکرد کل اکوسیستم می‌شود (کویوراتیمو، ۱۳۹۴: ۱).

در حقوق بین‌الملل، کنوانسیون‌های مختلفی در حوزه محیط‌زیست از جمله کنوانسیون تنوع زیستی وجود دارد. کنوانسیون تنوع زیستی، تمام گونه‌های بیولوژیکی را تحت پوشش قرار داده و از طریق تمام موافقتنامه‌هایی که با گونه‌های جانوری و گیاهی مثل مرجان‌ها و دیگر گونه‌های موجود در اکوسیستم را بخشی از حقوق تنوع زیستی جهانی منظور می‌کند. با این وجود که این کنوانسیون هنوز یک خط‌مشی کلی و ملزم‌نمودن دولت‌ها به حمایت تمام و کمال نشده و نیازمند تلاش مشترک و حمایت تام در عرصه بین‌المللی است. البته، لازم به ذکر است که کشورها خواسته‌ها و تمایلات بسیاری دارند که حفاظت از محیط‌زیست یکی از آنها است. با این حال، فعالیت‌های جامعه بین‌الملل در خصوص این مهم به نتایج یکسانی نمی‌رسد و این موضوع حاکی از گرایش‌های مختلف دولت‌ها در حفاظت از محیط‌زیست دریاها و آزاد است. با توجه به اهمیت

حیاتی بقا ابنا بشری، می توان اظهار داشت که حفاظت از تنوع زیستی دریایی به عنوان نفع مشترک کل جامعه جهانی در نظر گرفته می شود و جامعه حقوقی بین المللی نیازمند جایگزینی کنوانسیون ها و توافقنامه ها و بیانیه های موجود با یک سند الزام آور قانونی می باشد.

برآورد شده حدوداً ۱۲ میلیارد گونه وجود دارد که فقط ۱/۴ میلیون گونه از آنها مورد بررسی علمی قرار گرفته اند. دلایل اصلی مرگ گونه ها، افزایش سریع جمعیت انسان و تغییر سبک زندگی اجتماعات انسانی است که به واسطه رشد اقتصادی و پیشرفت تکنولوژی میسر گردیده است (همان: ۲۵۶). با این وصف، در این مقاله به بررسی این امر می پردازیم که تعهدات دولت ها در حفاظت از تنوع زیستی در آب های آزاد بین المللی دارای چه تحولاتی می باشد؟

۱. تنوع زیستی در مناطق فراتر از صلاحیت دولت ها

دریاهای آزاد - مناطق دریایی خارج از صلاحیت ملی^۱ - تقریباً نیمی از سطح زمین را پوشش می دهند (رایت و دیگران^۲، ۲۰۱۸: ۱۶۳). و منطقه ایی از دریاهاست که بعد از منطقه انحصاری اقتصادی قرار گرفته است و مطابق قواعد و مقررات حقوق بین الملل، صرفاً برای استفاده صلح آمیز است و هیچ کشوری مالک آن نیست؛ اما با عنایت به آزادی های موجود مقرر شده در کنوانسیون حقوق دریاهای، بدین معنی نیست که دولت ها می توانند در این مناطق هر اقدامی که می خواهند انجام دهند و ملاحظات زیست محیطی امروزه عمیقاً مورد توجه دانشمندان و متخصصان محیط زیست است. دریای آزاد به طرق بی شماری از سیاره زمین حمایت می کند، از تنظیم آب و هوا گرفته تا تغذیه میلیون ها نفر، و حمایت از صنایع که میلیاردها دلار به اقتصاد جهانی کمک می کنند (ساللا^۳، ۲۰۲۱: ۳۹۷). با این وجود، کمتر از ۱ درصد از دریاهای آزاد به طور کامل محافظت می شوند^۴. با توجه به اهمیت بالای اکوسیستم های موجود دریای آزاد در حفاظت تنوع زیستی و از طرفی، حساس و شکننده بودن آنها در برابر عوامل مخرب و آلاینده محیط زیستی، حفظ این گونه ها بسیار با اهمیت است؛ زیرا برخی از منابع جاندار در دریاهای و همینطور گونه های زیستی، دیر تجدیدشونده و برخی تجدیدناپذیر هستند. با توجه به آزادی های موجود در دریاهای آزاد، مراقبت از محیط زیست آن و منابع موجود در آن اعم از منابع جانوری و گیاهی به عنوان دغدغه امروز جامعه بین المللی یاد می شود. از دریای سارگاسو در حومه نیمه گرمسیری آتلانتیک شمالی، می توان به عنوان منطقه حیاتی تنوع زیستی نام برد. مرزهای آن جریانات اصلی اقیانوس است و این مرزها با جریان آب تغییر می کند، اما یک منطقه اصلی وجود دارد که تقریباً ۲ میلیون مایل مربع دریایی را در بر می گیرد که در اطراف مجمع الجزایر برمودا واقع شده است و اکثریت

1. United Nations, Intergovernmental Conference on Marine Biodiversity of Areas Beyond National Jurisdiction, Fourth Session of the Intergovernmental Conference (www.un.org/bbnj/).

2. Wright et al.

3. Sala

4. available at: <https://mpatlas.org/countries/HS>. Last visited June 14, 2021

آن خارج از صلاحیت ملی کشورها است. در حال حاضر، ده دولت اعلامیه همیلتون در زمینه همکاری برای حفاظت از دریای سارگاسو را امضا کردند، که دولت برمودا را موظف به تعیین اعضای کمیسیون دریای سارگاسو کرد، [اولین نهادی که وظیفه سرپرستی اکوسیستم دریای آزاد را بر عهده گرفت]. کمیسیون متعهد شده است که با سازمان‌های بین‌المللی موجود و دارای صلاحیت قضایی در زمینه فعالیت‌های بی‌شمار دریاهای آزاد، همکاری کند (فیری استون^۱، ۲۰۲۱: ۱). کاهش تنوع زیستی در یک اکوسیستم می‌تواند تأثیرات منفی بر کمیت و کیفیت اکوسیستم بگذارد و در نتیجه، تبعات اقتصادی منفی به دنبال خواهد داشت (بادبان و یوسفوند، ۱۳۹۶: ۱). در مورد بخش زیادی از منابع اقیانوس‌هایی که در خارج از صلاحیت ملی و خارج از حاکمیت کشورها هستند، به دلیل بهره‌برداری روزافزون از این منابع و سکوت مقررات حاضر، خسارت جبران‌ناپذیری به اکوسیستم آن منطقه وارد می‌نماید. منابع طبیعی موجود در دریاهای آزاد از منظر گستردگی، امکان انجام تحقیقات گسترده بر روی گونه‌های گیاهی و جانوری و نیز آزمایشات غیر مضر برای محیط‌زیست این دریاها، می‌تواند برای ما از اهمیت زیادی برخوردار باشد. انجام آزمایشات غیر مضر برای محیط‌زیست می‌تواند به نفع گونه‌های در حال انقراض و مراقبت از این گونه‌ها و در نتیجه، تثبیت اکوسیستم منطقه‌ای باشد و تثبیت اکوسیستم هر منطقه به معنی محیط زیست پایدار و باثبات می‌باشد که در صورت عدم ایجاد آلودگی‌هایی با منشأ انسانی، می‌تواند سالیان سال به منفعت اقتصادی بشریت نیز منجر شود. با عنایت به آزادی دولت‌ها در مناطق فرتر از صلاحیت ملی، باید تمام پتانسیل‌ها موجود در جهان برای حفاظت از تنوع زیستی به کار گرفته شود و دولت‌ها باید به سوی اتخاذ تدابیر بین‌المللی مناسب برای مبارزه با آلودگی گام بردارند.

۲. مصادیق تنوع زیستی

تنوع بیولوژیکی به تمام موجودات، ژن‌ها و اکوسیستم اطلاق می‌شود که حفاظت از این گونه‌ها به صورت طبیعی و زنجیروار به حفاظت بخش عظیمی از محیط زیست پیرامون منجر خواهد شد و انقراض حتی یک گونه باعث به وجود آمدن خسارت جبران‌ناپذیری به طبیعت می‌گردد. ماده ۲ کنوانسیون تنوع زیستی «تنوع زیستی» را این گونه تعریف می‌کند: تغییرپذیری میان ارگانیزم‌های زنده از تمام منابع از جمله، زیست‌بوم‌های زمینی، دریایی و دیگر زیست‌بوم‌های آبی و مجموعه‌های اکولوژیکی که بخشی از زیست‌بوم‌ها را تشکیل می‌دهند؛ این تنوع در داخل گونه‌ها، میان گونه‌ها و زیست‌بوم‌ها می‌باشد^۲. در واقع، ثمره اکولوژی در محیط‌زیست کمک به پایداری

1. Freestone
2. Convention of Bio Diversit , article 2

اکوسیستم در مناطق مختلف دریایی است و این مهم با درک درست از محیط زیست دریایی، خصوصیات زیست جانوران و گیاهان دریایی حاصل خواهد شد.

۱,۲. مصادیق گیاهی

صخره‌های مرجانی^۱ در شاخه مرجان‌ها یا کیسه‌تنان قرار دارند. پست‌ترین جانوران پرسلولی هستند که دارای بافت‌های مشخص و صفات اختصاصی می‌باشند. این اکوسیستم‌ها مکانی برای تغذیه و تخم‌گذاری بسیاری از گونه‌های دریایی اعم از بی‌مهره‌گان و مهره‌داران (جلبک‌ها، علف‌های دریایی، اسفنج‌ها، نرم‌تنان، سخت‌پوستان و ماهی‌ها) می‌باشند (محمدی و دیگران، ۱۳۸۸: ۳۵). بخش اعظم مصادیق گیاهی تنوع زیستی متعلق به گروه بی‌مهرگان و به خصوص بند پایان است. صخره‌ها و یا تپه‌های مرجانی در دریاها به دلیل تنوع بسیار بالای زیستی و قدرت تولید منابع بسیار زیاد مشابه جنگل‌های بارانی در سطح زمین از نظر اهمیت زیست‌شناسی هستند. به غیر از صدها گونه مرجان موجود، در حقیقت تپه‌های مرجانی از یک مجموعه بسیار کامل و متنوع حیات دریایی با قرار دادن محل سکونت و غذا مورد نیاز آنها، حمایت می‌کند. تنها کمتر از یک درصد از کل سطح اقیانوس‌های جهان با مرجان پوشیده شده است که مأمّن بیش از ۲۵ درصد کل حیات دریایی است که در این بین تنها بیش از ۴۰۰۰ گونه از ماهیان قرار می‌گیرد. از طرف دیگر، تپه‌های مرجانی محل زادآوری و تغذیه گونه‌های بسیار بزرگ‌تر و مختلف دیگر از جمله انواع سخت‌پوستان، خارپوستان، نرم‌تنان و ماهیان بسیار بزرگ‌تر ساکن دریاها و آزاد و اقیانوس‌ها است. نه تنها تحقیقات با دوربین‌های سنجش از دور و زیر آب، زیبایی و اهمیت صخره‌های مرجانی آب سرد را نشان داد، بلکه آسیب‌پذیری صخره‌ها را نیز نشان داد: اکثر صخره‌ها در اقیانوس اطلس شمالی در حال حاضر به شدت آسیب دیده‌اند و یا توسط فعالیت‌های ماهیگیری، به ویژه با ترال پایین، تخریب شده‌اند. تورهای ماهیگیری گمشده که در مرجان‌ها و بخش‌های زیادی از صخره‌ها که به آوار مرجان تبدیل شده‌اند، درگیر شده‌اند و این حوادث منجر به دعوت از کشورها و سازمان‌های بین‌المللی برای پیدا کردن راه‌حلی و یا انجام کاری شده است. اگرچه اقدامات ملی و بین‌المللی به طور فزاینده‌ای برای محافظت از برخی از «صخره‌های مرجانی» در دست اقدام می‌باشد، با این وجود، اکوسیستم‌های مرجانی در سواحل کشورهای در حال توسعه و در مناطق دریایی هنوز در معرض خطر بزرگی از گسترش فعالیت‌های انسانی در اعماق آب‌ها و دریاها و آزاد هستند (اور^۲، ۲۰۰۵: ۶۸۱).

1. Coral Reefs

2. Orr

۲.۲. مصادیق جانوری

مصادیق جانوری که در کنوانسیون حقوق دریاها به آنها اشاره شده، به شرح ذیل است: ماده ۶۳ متضمن قواعد ذیل در رابطه با حفاظت از ذخایر مشترک و ماهیان دوکاشانه‌ایی است: هرگاه دسته یا دسته‌هایی از گونه‌های آبزیان وابسته به هم، در مناطق انحصاری اقتصادی دو یا چند دولت ساحلی قرار داشته باشند، این دولت‌ها مستقیماً یا از طریق سازمان‌های ذی‌ربط زیرمنطقه‌ایی یا منطقه‌ایی خواهند کوشید تا در مورد اقدامات لازم برای هماهنگ‌نگ نمودن و حصول اطمینان از حفظ و توسعه این ذخایر به توافق برسند؛ بدون آن که به سایر مقررات این قسمت لطمه‌ایی وارد شود.^۱ اگرچه در خصوص گونه‌های بسیار مهاجر در کنوانسیون حقوق دریاها تعریفی وجود ندارد، با وجود این، این گونه‌ها در ضمیمه نخست فهرست شده‌اند. این فهرست شامل گونه‌های مختلفی مانند ماهی تُن، مارلین، انواع شمشیر ماهیان دندان‌دار، ارّه ماهی، دلفین، کوسه و نهنگ می‌شود (یوشیفومی، ۱۳۹۵: ۳۶۰). پستانداران دریایی حیوانات خون‌گرمی هستند که در پستان‌های گونه ماده آن شیر تولید می‌شود و همچنین، این حیوانات اکثر طول زندگی خود را در نزدیکی دریا سپری می‌کنند. به طور ویژه، از جمله پستانداران دریایی می‌توان به نهنگ‌ها، فوک‌ها، سه تا سه‌های کوچک، دلفین‌ها، پرپیسس، دو گانگ و سمور دریایی اشاره کرد که این گونه‌ها هم به لحاظ آلودگی و هم به لحاظ صید بی‌رویه و هم جاذبه اکوتوریستی‌شان در معرض خطر هستند.

۳. جایگاه رفیع تنوع زیستی در چارچوب قواعد زیست‌محیطی بین‌المللی

کنوانسیون حقوق دریاها چارچوبی عام و جامع برای حمایت از محیط زیست دریایی ایجاد نموده است. کنوانسیون عمومیت دارد، زیرا تعهداتی به منظور جلوگیری از آلودگی دریایی بر تمام دولت‌ها تحمیل می‌کند. ماده ۱۹۲، به صراحت اِشعار می‌دارد که «دولت‌ها تعهد به حمایت و محافظت از محیط‌زیست دریایی دارند». این مقرر متضمن هیچ محدودیت و قید و شرطی نمی‌باشد. واژه «محیط‌زیست دریایی» بر طبق معنای عادی، شامل اقیانوس‌ها به عنوان یک کل، بدون تمایز میان قلمروهای دریایی تحت یا ماورای صلاحیت ملی می‌باشد. این بدان معنی می‌باشد که تعهدات عام مندرج در ماده ۱۹۲، اقیانوس‌ها را از جمله دریای آزاد را به عنوان یک کل در بر می‌گیرد. چارچوب کنوانسیون حقوق دریاها، جامع نیز می‌باشد؛ به این مفهوم که تمامی منابع آلودگی را شامل می‌شود. بند ۱ ماده ۱۹۴، دولت‌ها را موظف می‌کند که با استفاده از بهترین ابزارهای عملی که در اختیار دارند و بر اساس توانایی‌هایشان، تمامی اقدامات مطابق با این کنوانسیون که برای جلوگیری، کاهش و مهار آلودگی محیط‌زیست دریایی از هر منبعی لازم باشد، اتخاذ نماید. بند ۳ ماده ۱۹۴ تصریح می‌کند که اقداماتی که برای بخش دوازدهم صورت

۱. به منظور این گفتار، ذخایر ماهی مطابق با بند ۱ ماده ۶۳ ممکن است «ذخایر مشترک ماهی» خوانده شود.

گرفته‌اند، به کلیه منابع آلودگی محیط زیست دریایی مربوط می‌شود. بنابراین، کنوانسیون نسبت به کنوانسیون‌های ژنو که تنها به منابع آلودگی دریایی محدودی می‌پرداخت، برتری چشم‌گیری دارد، اما کافی نیست (بالتونز^۱، ۲۰۲۱: ۴).

در مجموع، به نظر می‌رسد که کنوانسیون حقوق دریاها دلالت بر یک تغییر رویکرد، از آزادی ایجاد آلودگی، به تعهد به پیش‌گیری از آلودگی در حقوق بین‌الملل محیط زیست دریایی دارد. تمرکز اصلی کنوانسیون، تعهدات مربوط به مسئولیت برای ورود خسارت نمی‌باشد، بلکه بر اساس مقررات عام‌الشمول و جامع پیش‌گیری از آلودگی دریایی است. در این رابطه، می‌توان اظهار داشت که اصل مهم نظام حقوقی حمایت از محیط زیست دریایی از صلاح‌دید دولت‌ها به وظیفه دولت‌ها، تغییر پیدا کرده است. به دلیل تصویب گسترده کنوانسیون و همچنین، میزان پذیرش معاهدات مختلف راجع به حمایت از محیط زیست دریایی، می‌توان قائل به این نظر شد که تعهدات ذریب‌به حمایت از محیط زیست دریایی مندرج در کنوانسیون حقوق دریاها، تبدیل به بخشی از قواعد عرفی شده‌اند (فیری استون^۲، ۲۰۱۶: ۱۴).

با به‌روز کردن «قواعد و معیارهای عام پذیرفته شده بین‌المللی»، انطباق قواعد کنوانسیون با وضعیت جدید امکان‌پذیر خواهد بود. بنابراین، «قواعد مرجع» را می‌توان به عنوان یک ابزار مفید برای درخواست‌های جدید جامعه بین‌المللی در تفسیر و اعمال قواعد و معیارهای موجود در نظر گرفت. عدم وجود قوانین مبسوط و الزام‌آور و همچنین، پراکنده‌گویی‌های قانون‌گذار در همه حوزه‌های حقوق بین‌الملل محیط زیست چالش‌های جدی برای این چرخه ارزشمند زندگی و طبیعت تکرار و تجدیدنشدنی تنوع زیستی آب‌های آزاد به وجود آورده است و در آینده برای نسل‌های آتی نیز به وجود خواهد آورد. حمایت‌های بین‌المللی در دفاع از حقوق کشورها برای استفاده از منابع دریاهای آزاد از یک طرف و تصویب مقررات عام‌الشمول برای عدم خدشه وارد آمدن به حفاظت و مدیریت منابع محیط زیست دریاها، منجر به تعاملی خاص و متعادل شدن اکوسیستم مناطق حائز اهمیت شده است. عمده درخواست این کنوانسیون از کشورها کمک به مشارکت بیشتر کشورها به حمایت و حفاظت از گونه‌های جانوری و گیاهی و نیز اکوسیستم مناطق مختلف دریاهای آزاد می‌باشند. لذا، به زعم نویسنده، این کنوانسیون هنوز در بخش ۱۲ خود در خصوص حفاظت از محیط زیست دریاهای آزاد برای حفاظت از گونه‌های گیاهی و جانوری و اکوسیستم دارای قواعد و مقررات کافی برای دولت‌ها نیست. ارگان‌های تحت کنوانسیون حقوق دریاها عبارتند از:

۱. سازمان بین‌المللی بستر دریا

۲. دیوان بین‌المللی حقوق دریاها

1. Baltons
2. Freestone

۳. بخش امور اقیانوس و حقوق دریای سازمان ملل متحد

در نهایت، علاوه بر ۳ ارگان بالا باید به ارگان^۱ دیگری نیز اشاره کرد که بخشی از دفتر امور حقوقی سازمان ملل متحد است و یک نهاد بسیار مهم در زمینه مقررات مربوط به دریا و اقیانوس است و وظیفه اصلی آن ارائه طیف وسیعی از مقررات و قواعد حقوقی به دولت‌ها و سازمان‌های بین‌دولتی است.^۲ یکی از چالش‌برانگیزترین مسائل در امور اقیانوس‌ها امروزه مدیریت منابع ژنتیکی دریایی در دریاهای آزاد است. بحث در مورد تنوع زیستی خارج از صلاحیت ملی پیچیده و وسیع است و شامل سوالات اساسی مانند معنای حفاظت و مدیریت تنوع زیستی، معنای منابع ژنتیکی دریایی، انتقال فناوری، تقسیم مزایا، معنی و کاربرد یک سند الزام‌آور حقوقی و بسیاری مسائل پیچیده دیگر است. فعالیت در مناطق خارج از صلاحیت ملی تأثیر مستقیم بر مناطق تحت صلاحیت ملی و همچنین، برعکس خواهد داشت. حفاظت و مدیریت منابع زنده و همچنین، آلودگی موضوعاتی نگران‌کننده هستند، زیرا محیط‌زیست دریایی به عنوان یک اکوسیستم بدون در نظر گرفتن محدودیت‌های قانونی مطابق با کنوانسیون ۱۹۸۲ حقوق دریاهای تأثیر منفی می‌پذیرند (نورد کوئیست و لانگ^۳، ۲۰۲۱: ۳۷۲). کمیسیون همکاری‌های زیست‌محیطی آمریکای شمالی پروژه حفاظت از گونه‌های مشترک دریایی^۴ توسط کمیسیون همکاری‌های زیست‌محیطی آمریکای شمالی بین کشورهای آمریکا و کانادا و مکزیک منعقد شده است که به دنبال تهیه یک لیست از گونه‌های دریایی پویا هستند که نیاز به اقدامات حفاظتی بین‌المللی دارند. برخی از گونه‌های دریایی به دلیل اینکه نقش اکولوژیکی محوری در حفظ تنوع زیستی و تعادل شبکه غذایی ایفا می‌کنند، بسیار حائز اهمیت هستند. راهکار مناسب برای حفاظت از چنین گونه‌هایی مستلزم اقدامات مشترک و چندجانبه است. در آغاز قرن بیست و یکم، گروهی از زمین‌شناسان زیربسط تحت حمایت کمیسیون همکاری‌های زیست‌محیطی مصمم به حفاظت از گونه‌های مهاجر و فرامرزی در آب‌های آمریکای شمالی هستند. پروژه حفاظت از گونه‌های مشترک، همکاری بین دولت‌ها، سازمان‌های غیردولتی، دانشمندان حفاظت از دریا، بخش خصوصی و دیگران را برای شناسایی، حفظ و نظارت بر وضعیت حفاظت از گونه‌های دریایی و ایجاد یک برنامه همکاری طولانی‌مدت برای چنین گونه‌های قاره‌ای مهم تسهیل می‌کند. تمرکز مهم این پروژه فراهم آوردن زمینه‌ای برای تصمیم‌گیری آگاهانه و اقدامات بعدی در همه سطوح و در تمام بخش‌هایی است که بر حفاظت از گونه‌های مورد علاقه مشترک سه کشور تأثیر می‌گذارد (پری^۵، ۲۰۲۱: ۱۹).

1. DOALOS
2. WORLD MARITIME UNIVERSITY, 2021.
3. Nordquist and Long.
4. MSCCC
5. Perry

۴: عوامل و تهدیدات آسیب‌زنده به تنوع زیستی

آلودگی را می‌توان به طور کلی به عنوان هرگونه ماده یا انرژی طبیعی یا انسانی که توسط انسان به محیط وارد می‌شود و می‌تواند بر موجودات زنده و محیط‌های طبیعی تأثیر مخرب داشته باشد، تعریف نمود (الکساندر و دیگران^۱، ۲۰۲۰: ۱۲۳). آلودگی دریایی به گونه‌های مختلف از سوی بشر در دریاها انجام می‌شود و به طرق مختلف به موجودات زنده در سراسر شبکه غذایی آسیب می‌رساند^۲ که شامل آلودگی‌های دریایی ناشی از منابع مستقر در خشکی، کشتی‌ها، مواد زائد حاصل از فعالیت‌های تحقیقاتی علمی در بستر و اعماق دریا، آزمایشات هسته‌ای، تحقیقات علمی، تغییرات اقلیمی، ریزپلاستیک‌ها، اکوتوریسم و... می‌گردد.

۴.۱. آلودگی دریایی ناشی از منابع مستقر در خشکی

از آلودگی‌های دریایی ناشی از منابع مستقر در خشکی می‌توان به رهاسازی فاضلاب‌های شهری، رهاسازی فاضلاب کارخانه‌های در بستر رودخانه‌های منتهی به آب‌های آزاد و نیز تخلیه مواد شیمیایی، بیمارستانی و عفونی در محیط‌زیست دریاها اشاره کرد. مثالی بارز در خصوص این مهم، ورود ۱۷ میلیون گالن فاضلاب نزدیک سانتامونیکا در کشور آمریکا وارد در سال ۲۰۲۱ وارد اقیانوس شد و این کشور از مردم خویش در حومه لس آنجلس، درخواست نمود تا از ورود به آب در سواحل سانتامونیکا خودداری کنند^۳. حوادثی از این قبیل، که عمداً یا سهواً توسط دولت‌ها انجام می‌شود، آسیب جبران‌ناپذیری به تنوع زیستی دریایی و گونه‌های موجود در آن وارد می‌نماید (طلعت، ۱۳۹۵: ۳۴۱).

لذا، پیگیری این موارد در سطح بین‌المللی از موارد مهم و حیاتی به شمار می‌آید. در مفهوم کلی، آلودگی دریایی ناشی از منابع مستقر در خشکی، نتیجه عدم توازن میان جمعیت‌های کشتی انسانی و فعالیت‌های صنعتی و ظرفیت محدود محیط‌زیست دریایی برای جذب فضولاتی می‌باشد که آنها تولید می‌کنند.

۴.۲. آلودگی دریایی ناشی از کشتی‌ها

آلودگی ناشی از منابع مستقر در خشکی، شکل اصلی آلودگی قلمداد می‌شود که بر محیط‌زیست دریایی تأثیر می‌گذارد. لیکن، به نظر می‌رسد بین آلودگی ناشی از منابع مستقر در خشکی و آلودگی ناشی از تخلیه مواد زائد همگونی وجود داشته باشد، زیرا که در هر دو مورد این فضولات و مواد زائد کارخانجات صنعتی است که باعث آلوده گشتن اکوسیستم دریایی می‌شود. ولی با قدری تعمق می‌توان دریافت که از ویژگی‌های خاصی برخوردار است: از طرفی، این آلودگی

1. UNEP 1982

2. Alexander et al. (2020)

3. www.Farsna.ir

جمعی و ملی است، به این معنا که عوامل متعددی از طریق رودخانه‌ها و ضایعات جمعی خود را راهی دریا می‌کنند (همان: ۳۴۱).

کشتی‌ها نیز یکی از عوامل انتشار و نشت آلودگی به بستر دریاها می‌باشند. همانطور که بعدها نیز عنوان خواهد شد، نه تنها غرق شدن کشتی‌ها موجب آسیب رساندن به محیط‌زیست در اعماق دریاها خواهد شد، تخلیه مواد زائد، آتش‌سوزی‌ها و... نیز منجر به آلودگی دریاها خواهد شد که در این مورد خطاهای انسانی و نیز بلایای طبیعی از علل نشت این آلودگی‌ها و نیز غرق شدن کشتی‌ها و ماندگاری بدنه کشتی در کف دریا و شناور ماندن برخی متعلقات این کشتی‌ها در سطح دریاها و عامل بر هم زدن اکوسیستم دریاها در آن منطقه می‌باشد.

۳،۲. دفع مواد زائد در دریا

همانطور که اشاره شد، برخی مواد زائد که مثلاً از سقوط یک هواپیما در دریا و یا غرق شدن کشتی‌ها و یا تخلیه نخاله‌های ساحلی که از ساحل به دریا راه می‌یابند، از جمله این آلودگی‌ها هستند. در واقع، کشورهای دارای قلمرو دریایی در این خصوص باید به جامعه بین‌المللی پاسخگو باشد و به هیچ عنوان نمی‌تواند جز قلمرو دریایی بودن منطقه آلوده شده را بهانه قرار دهد؛ چرا که این آلودگی به مناطق دیگر دریایی از جمله دریاها آزاد نیز راه می‌یابد. دومین نوع آلودگی اقیانوس‌ها، تخلیه فضولات است. شق (الف) از بند ۵ ماده ۱ کنوانسیون حقوق دریاها «دفع مواد زائد» را این گونه تعریف می‌نماید:

۱. هر گونه رها کردن عمدی فضولات یا سایر مواد در دریا از کشتی‌ها، هواپیماها، سکوها و سایر سازه‌های ساخت انسان در دریا؛

۲. هر گونه رها کردن عمدی کشتی‌ها، هواپیماها، سکوها و سایر سازه‌های ساخت انسان در دریا

در دهه های ۱۹۵۰ و ۱۹۶۰، دفع مواد زاید شیوه رایج تخلیه زباله ناشی از فعالیت‌های مستقر در خشکی بود. این زباله‌ها شامل مواد رادیو اکتیو، مواد نظامی از جمله مواد منفجره و سلاح‌های قدیمی، مواد لایروبی شده، لجن فاضلاب‌ها و پساب صنعتی می‌شد. به ویژه، مواد لایروبی شده ۸۰ تا ۹۰ درصد تمام فضولات را شامل می‌شد (چرچیل^۱، ۱۹۹۹: ۳۲۹). در سطح جهانی، کنوانسیون بین‌المللی جلوگیری از آلودگی دریا با تخلیه زباله‌ها و سایر مواد (از این به بعد کنوانسیون دفع مواد زائد لندن ۱۹۷۲) نخستین کنوانسیون راجع به تنظیم دفع مواد زیاد بود که بعداً با پرتکل لندن ۱۹۹۶ جایگزین شد.^۲

1. Churchill

۲. پروتکل کنوانسیون جلوگیری از آلودگی دریا با تخلیه زباله‌ها و سایر مواد، در ۲۴ مارس ۲۰۰۶ لازم‌الاجرا شد.

استفاده از دریاها و اقیانوس‌ها برای اجتناب از هزینه‌های بالای دفع ضایعات صنعتی یا کاهش آنها، باعث شد که در دهه ۱۹۵۰ و ۱۹۶۰ تخلیه مواد زائد در دریاها روش معمول از بین بردن ضایعات تلقی شود. اولین معاهده که مستقیماً این مسئله را مورد توجه قرار داد، کنوانسیون در مورد جلوگیری از آلودگی دریایی ناشی از تخلیه ضایعات و دیگر مواد در ۲۹ دسامبر ۱۹۷۲ بود که امضاء شد. کنوانسیون مذکور آشکارا هدفی بازدارنده را تعقیب می‌کند که در مقدمه و ماده اول آن آمده است که دولت‌های عضو باید کلیه اقدامات عملی را برای جلوگیری از آلودگی دریا ناشی از تخلیه ضایعات انجام دهند (طلعت، ۱۳۹۵: ۴۷۰).

۴,۲. آلودگی ناشی از فعالیت‌های بستر دریا

آلودگی دریا می‌تواند ناشی از فعالیت‌های بستر دریا باشد. بستر یا کف دریا، گاه‌ها به دلیل اکتشافات نفتی و یا معدن‌کاری مورد حفاری قرار می‌گیرند که این حفاری‌ها آسیب جدی به بستر دریاها وارد می‌نماید و علاوه بر نشت مواد نفتی و آلوده شدن دریا، بر جای ماندن مواد و وسایل زائد حفاری نیز موجب آلودگی و آسیب رساندن به موجودات کف دریا و نیز تغییراتی در اکوسیستم منطقه می‌شود. البته، قواعد و مقررات برای جلوگیری از آسیب به بستر دریاها و نیز سازمانی با وظیفه حفاظت از بستر دریا نیز وجود دارد، ولی همانگونه که بیان گردید، اکثراً فاقد ضمانت اجرایی کافی و مؤثر هستند (اسماعیلی^۱، ۲۰۰۱: ۱۴۹-۱۴۸). گذشته از این، ضرورت وضع مقررات در خصوص فعالیت‌های بستر دریا در منطقه به منظور حمایت از محیط‌زیست وجود دارد. در این راستا، نقش مقام بین‌المللی بستر دریاها بسیار مهم است.

۵. تعهدات بین‌المللی دولت‌ها در حفاظت از تنوع زیستی

بدیهی است هر کشور بسته به منافع خود، برخی موازین و مقررات مربوط به حفاظت از اکوسیستم‌های دریایی را بپذیرد و یا رد کند. علاوه بر آن، به دلیل اصل استقلال حاکمیت کشورها، اگرچه نمی‌توان قواعد و یا مصوباتی را به کشورها تحمیل نمود، اما می‌توان از کشورها خواست با عضویت در کنوانسیون‌های بین‌المللی منافع زیست‌محیطی را به منافع کشور خودشان ترجیح دهند و آن را اعمال کنند. حمایت از محیط‌زیست موضوع بسیار حائز اهمیت است که دولت‌ها باید متعهد به قوانین و مقررات حفاظت از آن باشند. این تعهدات می‌توانند در قالب قواعد عرفی، قواعد آمره یا قراردادی یا عام‌الشمول قرار گیرند

1. Esmaeili

۱.۵. تعهدات عهدنامه‌ای

معاهدات متنوعی در زمینه حفاظت از محیط‌زیست دریایی دریاهاى آزاد وجود دارد که هر یک از زوایای مختلف به موضوع تعهدات دولت‌ها اشاره دارد که برخی به کلیات پرداخته‌اند و برخی به صورت جزئی‌تر.

۱.۱.۵. کنوانسیون ۱۹۸۲ مونتگویی^۱

این کنوانسیون به صورت فرعی به گونه‌های مهاجر دریایی توجه نشان داده و مواد ۶۳ و ۶۴ را به این گروه از جانوران اختصاص داده است. فهرستی از ماهیان مهاجر در پیوست نخست کنوانسیون آمده است که البته، بیشتر آنها را تثن ماهیان تشکیل می‌دهند. اما مقررات کنوانسیون مونتگویی با انعقاد موافقتنامه ۱۹۹۵ نیویورک، راجع به حفاظت از ماهی‌های مهاجر دور و دوکاشانه‌ای تکمیل شد. کنوانسیون مونتگویی به حمایت از تنوع زیستی تصریح ندارد، ولی با استفاده از مفهوم «منابع زنده» دریایی در عمل مقرراتی را برای حمایت از آن وضع کرده است. اما در بند (چ) ماده ۵ موافقتنامه ۱۹۹۵ نیویورک به این موضوع توجه و مقرر شده است که دولت‌ها: «در محیط‌زیست دریایی از تنوع زیستی حمایت خواهند کرد». این تکلیف عمومی که شامل همه گونه‌ها اعم از مهاجر و غیرمهاجر می‌شود، کلیه اعمال و برنامه‌ریزی‌های دولت‌های طرف موافقتنامه را تحت شعاع قرار می‌دهد؛ زیرا این سند علاوه بر حمایت خاص از گونه‌های مهاجر، به حمایت کلی از تنوع زیستی نیز اشاره دارد. دریا یک اکوسیستم بهم پیوسته و منسجم است. ماده ۷ موافقتنامه، گواهی بر یکپارچگی دریا و بهم پیوستگی بیولوژیکی همه مناطق، اعم از تحت صلاحیت ملی و دریای آزاد است. دولت‌ها بر این اساس متعهد شده‌اند که به این وحدت توجه نمایند و در پرتو آن اقدام کنند. بنابراین، لزوم حمایت از تنوع زیستی، مرزهای دریایی را کم‌رنگ کرده، در حالی که در خشکی، هم‌چنان مرزهای میان کشورها پررنگ است. موافقتنامه ۱۹۹۵ اصولی را برای توسعه حفاظت از گونه‌های مهاجر وضع کرده است. هدف آن تأمین حفاظت بلندمدت و در عین حال، استفاده پایدار از گونه‌های مهاجر است. دولت‌ها بر اساس موافقتنامه ۱۹۹۵، مکلف شده‌اند که با ایجاد کمیسیون‌ها یا سازمان‌های منطقه‌ای یا تقویت سازمان‌های موجود از گونه‌های مهاجر، ماهیانی که میان دریای آزاد و منطقه انحصاری اقتصادی مهاجرت می‌کنند، حمایت کنند. این کنوانسیون در خصوص حفاظت از محیط‌زیست دریاهاى آزاد و بالاخص، حفاظت از تنوع زیستی ناقص و مجمل است و نیاز به تصویب یک سند الزام‌آور که تمامی قواعد و مقررات حفاظت از گونه‌های دریایی را دربرگیرد، حس می‌شود.

۱. کنوانسیون حقوق دریا (مونتگویی، ۱۹۸۲) در سال ۱۹۹۴ لازم‌الاجرا شد و در حال حاضر، یکصد و شصت دولت به آن پیوسته‌اند.

۲,۱,۵. کنوانسیون تنوع زیستی ۱۹۹۲

طی دهه گذشته، تعدادی از کنوانسیون‌های بین‌المللی تعهدات جدیدی را برای فعالیت‌های مدیریتی تنظیم‌کننده موارد استفاده از اقیانوس‌ها در بر داشته‌اند. کنوانسیون اصلی در این زمینه کنوانسیون تنوع بیولوژیکی^۱ است.^۲ کنوانسیون ریو که سندی کلیدی و مهم برای ایجاد چارچوب حقوقی جهانی به منظور حفاظت از تنوع زیستی است، در مقدمه‌اش حفاظت از تنوع زیستی را به عنوان یک «نگرانی مشترک بشریت» قلمداد می‌کند؛ به این معنی که مدیریت تنوع زیستی تحت صلاحیت یک دولت دیگر موضوعی داخلی برای یک دولت نمی‌باشد، بلکه یک موضوع نگران‌کننده کل جامعه بین‌المللی است. کنوانسیون ریو هر یک از طرفین متعاقد را ملزم به ارتقا استفاده پایدار از منابع تنوع زیستی می‌نماید.

هدف کنوانسیون تنوع زیستی (ریو):

(۱) حفظ تنوع بیولوژیکی

(۲) استفاده پایدار از مؤلفه‌های آن

(۳) تقسیم منصفانه و برابر مزیت‌های حاصل از استفاده از منابع ژنتیکی.

کنوانسیون تنوع زیستی نیز کل تنوع بیولوژیکی را پوشش داده است و بدین طریق حداقل پتانسیل بررسی تمام توافقنامه‌های مرتبط با گونه‌های جانوری و گیاهی همانند مرجان‌ها و اکوسیستم‌ها را به عنوان بخشی از حقوق تنوع زیستی جهانی ایجاد می‌کند؛ اما بسی جای تأسف است که این کنوانسیون نیز، هنوز منجر به ایجاد یک رژیم واحد و ملزم نمودن دولت‌ها به حفاظت از تنوع زیستی نشده است. دو نظام معاهداتی مذکور، هم‌افزایی بهینه در سطح جهانی را ممکن می‌سازد^۳ و نیازمند تلاش مشترک و حمایت تام در عرصه بین‌المللی است.

۲,۵. ضعف و فقدان تعهدات عرفی

حقوق عرفی بین‌الملل، تبلوری از رویه دولت‌ها و تصمیمات قضایی است و در صورت فقدان هر گونه مقررات صریح برای جلوگیری از آلودگی آب‌ها برای حفاظت از تنوع زیستی، قابل اعمال خواهند بود و طبق آن، دولت‌ها موظفند از هر گونه اقدام مضر در داخل قلمرو حاکمیت خود که احتمال خسارت به منافع دولت‌های دیگر، خصوصاً محیط دریایی دارد، جلوگیری نمایند. با تذکر این که مقررات تنها در مورد اعمال ارادی قابل اجرا است، در واقع همه کشورها متفق‌القول هستند که ضرورت حفاظت از محیط زیست دریاها از آلودگی‌های با منشأ انسانی امری کتمان‌ناپذیر است

1. CBD

2. Transform AQORAU, *Obligations to Protect Marine Ecosystems Under International Conventions and Other Legal Instrument*, 1

3 www.un.org. Oceans: the Lifeline of our Planet Anniversary of the United Nations Convention on the Law of the Sea: 20 Years of Law and Order on the Oceans and Seas, (1982-2002)

و می‌بایست در این مورد مسئولیت‌پذیر بود. لذا، تعهدات عرفی در خصوص حفاظت از محیط‌زیست دریایی دریاها را آزاد، محدود است و در این زمینه کم کاری شده است؛ اما اصولی کلی حقوقی در این خصوص بیشتر جای بحث دارد و تا حدودی نقضیه فقران تعهدات عرفی را برطرف نموده است. اولین و ابتدایی‌ترین اصول حقوق بین‌الملل عرفی، اگرچه مبهم و تنها تعهدات کشورهای خاصی را گوشزد می‌نماید، اصولی است از حقوق رومی که می‌گوید چنان از اموال خود استفاده کن که به دیگران ضرر نرسد. این مقررات حاوی تعهدات عمومی کلیه دولت‌ها است که قوانین لازم را تدوین نمایند تا از فعالیت‌هایی که آثار زیان‌آوری بر دیگران دارد، جلوگیری کنند. طبق کنوانسیون ۱۹۵۸ دریای آزاد، هر کشوری می‌باید به طور معقول هنگام استفاده از دریای آزاد منافع سایر کشورها را رعایت نماید. این گفتار ممکن است به عنوان اصلی از حقوق بین‌الملل تلقی گردد، زیرا تدوین‌کنندگان این کنوانسیون در مقدمه آن قصد خود را بر تأسیس اصول حقوق بین‌الملل اعلام داشتند. به علاوه، تعهدات مندرج در ماده ۲ این کنوانسیون مورد تأیید کمیسیون حقوق بین‌الملل واقع شد و در این باره اظهار کرد که «دولت‌ها مکلف هستند تا از هر گونه اقدامی که آثار زیان‌آور بر دریای آزاد در پی داشته باشد و موجب تضییع حقوق دیگران در این منطقه شود، جلوگیری کنند». اصل همکاری بین‌المللی از دیگر اصول کلی حقوق در زمینه حفاظت از محیط‌زیست دریاها است که طبق آن بهره‌برداری معقول و استفاده منصفانه دولت‌ها از منابع دریایی موجود در آب‌های آزاد بین‌المللی نیازمند همکاری است و بر پایه این اصل، دولت‌ها موظف هستند در همه شرایط و با حسن نیت، برای حفاظت از محیط‌زیست دریایی با یکدیگر همکاری کنند. این بدان معناست که بازیگران فردی، گروهی یا سازمانی با هم تلاش می‌کنند. کلمه «همکاری» در اصل در قرن نوزدهم با توسعه صنعتی شدن، سازمان‌های پیچیده‌تر و تقسیم کار و وظایف افزایش یافت. اینها هنجارهای اساسی فایده‌گرایی، لیبرالیسم اجتماعی، جمع‌گرایی، کمک متقابل و بعداً مدیریت علمی و نظریه سازمانی روابط انسانی است (الخطیب^۱، ۲۰۱۶: ۷). اصل توسعه پایدار از دیگر اصول کلی حقوق است که در سال ۱۹۸۷ توسط گزارش برونتلند به عنوان «توسعه‌ای که نیازهای نسل حاضر را برآورده می‌کند، بدون این که احتیاجات نسل‌های آینده در برآوردن نیازهای خود را به خطر اندازد» (استیاوان و فیصل^۲، ۲۰۲۱: ۶). که البته، در اصل بودن آن اختلاف نظر است. اصل دیگری که امروزه در سطح بین‌المللی مورد توجه کشورهای قرار گرفته، اصل احتیاط است که اصل ۱۵ اعلامیه کنفرانس سازمان ملل متحد پیرامون محیط‌زیست و توسعه «ریو» به شرح زیر تعریف نموده است:

«برای حفاظت از محیط‌زیست، دولت‌ها باید متناسب با امکانات خود رویکرد احتیاطی را به طور وسیعی اعمال کنند. در صورت خطر ورود صدمات شدید یا برگشت‌ناپذیر، نبود دلایل

1. Al-Khateeb et al
2. Setiawan Faisal

قطعی علمی نباید بهانه‌ای برای تأخیر در اتخاذ تدابیر مؤثر جهت جلوگیری از ورود صدمه به محیط‌زیست شود.»

ارجاع دولت‌ها به اصل احتیاط در حوزه‌های مختلف حفاظت از محیط‌زیست ادامه دارد و بنابر وصف انتقالی، یک اصل کلی حقوق که در صورت تکرار، وضعیت آن تبدیل به یک اصل عرفی می‌شود، اصل احتیاط نیز به سمت یک اصل در حال ظهور حقوق عرفی پیش می‌رود؛ ضمن آن که استناد به اصل در اسناد بین‌المللی متعدد، ورود آن به قوانین داخلی، استناد در دادگاه‌های بین‌المللی و موضع تأییدکننده برخی مراجع قضایی، تردیدی نمی‌گذارد که جوهره اصل عرفی شده است، اما اعلام عرفی بودن آن در حوزه‌های معین، نیازمند صبر بیشتر جهت افزایش پذیرش آن با بیانی دقیق‌تر است (کدخدایی، ۱۳۹۷: ۵۸).

اصل دیگر از اصول کلی حقوقی، اصل عدالت بین نسلی است که شکل معمول نظریه عدالت بین نسلی که در اغلب تعریف‌های توسعه پایدار نیز مطرح شده، این است که چه میزان از منابع طبیعی جهانی (تجدیدنشدنی) را نسل فعلی باید مصرف کند و چه مقدار از این منابع را باید برای نسل‌های بعد یا کسانی باقی گذارد که به هیچ وجه در تصمیم‌گیری‌های فعلی نقشی ندارند. نگرانی حاصل از سیاست‌های توسعه و به خطر افتادن منافع، بخش قابل توجهی از بهره‌وران، به ویژه نسل‌های آینده، و اندیشه‌وران در صدد ارائه راه‌حل‌هایی برای رفع نگرانی پیش‌گفته برآمده‌اند که مهمترین راه‌حل‌ها، شفاف کردن حقوق مالکیت درباره منابع طبیعی و چگونگی بهره‌برداری از این منابع، و نیز پدید آوردن و تقویت نهادهای نظارتی که بتواند حافظ نسل‌هایی باشد که هنگام تصمیم‌گیری درباره استفاده از این منابع حضور ندارند، باشند (فراهانی فرد، ۱۳۸۶: ۱۵۰).

۳.۵. نقش حقوق نرم

اسناد حقوق نرم امکان دارد از جنبه سیاسی یا اخلاقی برای کشورها یا سران آنها الزام‌آور باشند، اما از جنبه قانونی خیر. باید به خاطر بسپاریم که اسناد حقوق نرم برخلاف مآخذ حقوق سخت مثل معاهدات بین‌المللی، حقوق بین‌الملل عرفی یا تصمیمات آن سازمان‌های میان‌دولتی که اختیار اتخاذ تصمیمات الزام‌آور قانونی را دارند، فی‌نفسه از جنبه قانونی تنها در اثر تخلف از قواعد حقوق سخت پدید می‌آیند که در منابع حقوق بین‌الملل تعریف شده‌اند (طیسی، ۱۳۹۴: ۴۷). چند سند غیرالزامی به لحاظ حقوقی مربوط به حفاظت و مدیریت شیلات دریای آزاد تدوین شده که اکثر آنها توسط فائو بوده است. این سازمان یک کد رفتاری غیرالزامی برای شیلات مسئولانه تهیه کرده که در سال ۱۹۹۵ با اجماع تصویب شده و موافقت‌نامه فائو ۱۹۹۳ تبعیت کشور صاحب پرچم جزء لاینفک آن است^۱. از سال ۱۹۹۹ فائو همچنین چهار برنامه عمل بین‌المللی داوطلبانه

1 Code of Conduct for Responsible Fisheries, Article 1(1), <http://www.fao.org>

مربوط به موارد ذیل تصویب کرده است: حفاظت و مدیریت کوسه‌ها ۱۹۹۹؛ و جلوگیری، ممانعت و رفع ماهی‌گیری غیرقانونی، گزارش نشده و تنظیم نگاشته است (ویلیامز^۱، ۲۰۰۳: ۱۶۵). قطعنامه‌های غیرالزامی مصوب مجمع عمومی سازمان ملل از سال ۱۹۸۹ راجع به ماهی‌گیری با تورهای شناور با مقیاس گسترده در دریای آزاد هم مؤثر بوده است. این قطعنامه‌ها به فراخوانی یک ممنوعیت موقت عمومی (توقف عملیات) از ۳۱ دسامبر ۱۹۹۲ منجر گردید^۲. این ممنوعیت موقت هرچند از نظر حقوقی الزام‌آور نبود، ولی به نظر می‌رسد در عمل موفقیت نسبی داشته است و با تعدادی از کنوانسیون‌های دوجانبه و منطقه‌ایی مانند کنوانسیون ۱۹۸۹ ممنوعیت ماهی‌گیری با تورهای طویل در اقیانوس آرام جنوبی و نیز قوانین ملی به اجرا نهاده شده است (فیری استون^۳، ۲۰۱۸: ۱۱۲). ایالات متحده قانونی تصویب کرده و از دسترسی کشتی‌های متخلف به بنادر خود ممانعت کرده و واردات ماهی از دولت‌هایی که کشتی‌هایشان این ممنوعیت را نقض کرده‌اند، منع نموده است. جامعه اروپا استفاده از تورهای شناور با طول بیش از ۲/۵ کیلومتر را با تصویب چند آیین‌نامه منع کرده است^۴؛ اما هم‌چنان مشکلات باقی است^۵. قطعنامه اخیر در مجمع عمومی سازمان ملل در مورد شیلات پایدار گفته است که ماهی‌گیری با تور شناور هم‌چنان یک تهدید است (کدل^۶، ۲۰۰۷: ۲۶۵).

قطعنامه‌های سالانه مجمع درباره شیلات پایدار که از سال ۲۰۰۳ به این سو صادر شده، در سال ۲۰۰۶ و در خصوص حفاظت از اعماق دریا در برابر رویه‌های مخرب ماهی‌گیری شکلی بسیار عینی‌تر به خود گرفت و از کشورها خواست «اقدام عاجل» اتخاذ کنند^۷. فائو که وظیفه ایجاد استانداردها برای مدیریت شیلات به او محول شده بود، با تصویب رهنمودهای بین‌المللی برای مدیریت شیلات اعماق دریا در دریای آزاد پاسخ گفت^۸. این رهنمودها برای شیلات واقع در مناطق آن سوی صلاحیت ملی پدید آمده که فقط می‌تواند با نرخ پایین بهره‌برداری پایدار بماند و با قلاب‌هایی صید می‌شود که به احتمال زیاد با کف دریا تماس پیدا می‌کنند. اثر دقیق این رهنمودهای غیرالزامی بر تنظیم آتی شیلات اعماق دریا هنوز روشن نیست و باید منتظر تصویب سند الزام‌آور حقوقی بود.

1. William
2. A /RES/46/215(1991).
3. Freestone
4. Council Regulation (EC)No.894/97.
5. 1997 O.J.L 132, I.Council Regulation (EC)No.812/2004
6. Caddel
7. A /RES/61/105 (2007)
8. International Guidelines for the Management of Deep sea Fisheries in the High Seas (2008)998

۶. اقدامات سازمان های مردم نهاد در زمینه حفاظت از محیط زیست دریاها

سازمان های غیردولتی^۱ نیز به تنهایی بازیگران برجسته ای در امور بین الملل هستند. روند مشارکت غیررسمی، بحث در مورد موضوعات اصلی مربوط به امور اقیانوس ها را برای طیف وسیعی از دولت ها فراهم می کند. انواع سازمان های غیردولتی و ارگان های دولتی نیز در این بحث ها شرکت می کنند و می توانند به نتایج مراحل کمک کنند. اکثر موسسات بین المللی دیگر نیز تا حدی بازیگران غیردولتی را در روند قانون گذاری درگیر می کنند (بوئل و چینکین^۲، ۲۰۰۷: ۲). مرجع بین المللی بستر دریا به طور منظم کارگاه ها و سمینارهایی با حضور متخصصان علمی و سایر افراد برگزار می کند. این کارگاه ها تأثیر قابل توجهی در محتوای قوانین و مقررات اتخاذ شده توسط سازمان ها برای مدیریت منابع معدنی بستر دریا دارند. در بیشتر موارد، نمایندگان سازمان های بین دولتی و غیردولتی فقط می توانند به عنوان ناظر شرکت کنند^۳. چارنوویتز اظهار می کند که هرگونه نفوذ سازمان های مردم نهاد از طریق کارآیی ایده ها و ارزش های آنها حاصل می شود.

یک تصویر افراطی از این واقعیت این است که کشورها اغلب پلیس هایی را در اختیار دارند که سازمان های مردم نهاد مجاز به صلاحیت ناظر هستند و کشورها همچنین می توانند در صورت تمایل، بازیگران غیردولتی را به طور کامل از مذاکرات کنار بگذارند. روند مشاوره غیررسمی محدود به ارائه توصیه به مجمع عمومی در مورد چند موضوع انتخاب شده است. علاوه بر این، این توصیه ها به هیچ وجه برای مجمع عمومی لازم الاجرا نیستند و بحث های کلیدی در مورد قطعنامه سالانه مجمع عمومی در مورد حقوق دریا همچنان به صورت خصوصی و از طریق مشاوره های غیررسمی بین ایالات صورت می گیرد. این وضعیت حاکی از دشواری مسئله است که دقیقاً بفهمیم چه ملاحظاتی در سیاست اساسی اساسنامه نهایی مجمع عمومی است. این عدم شفافیت تأسف آور است و با اعلامیه های کلیدی بین المللی مانند دستور کار ۲۱ که بر اهمیت مشارکت واقعی همه گروه های اجتماعی در سیاست گذاری و اجرا تأکید دارد، مغایرت دارد^۴. تحقق این آرزو نیاز به اصلاح اساسی در نحوه فعالیت نهادهای بین المللی در حال حاضر دارد تا کنترل بیشتری بر بازیگران غیردولتی برای تعیین دستور کار و تأثیر گذاری بر روند تصمیم گیری نهایی

1. NGO

2. Boyle & Chinkin

3. In this vein, Senator Lugar noted at the 2007 Senate Foreign Relations Committee hearing on the Law of the Sea Convention that "Opponents seem to think that if the U.S. declines to ratify the Law of the Sea, the United States can avoid any multilateral responsibilities or entanglements related to the oceans. But unlike some treaties, such as the Kyoto Agreement and the Comprehensive Test Ban Treaty, where U.S. non-participation renders the treaty virtually inoperable, the Law of the Sea will continue to form the basis of maritime law regardless of whether the U.S. is a party. Consequently, the United States cannot insulate itself from the Convention merely by declining to ratify." See <http://lugar.senate.gov/news/record.cfm?id=284885&&> <checked August 11, 2010>

4. Results of the review by the Commission on Sustainable Development of the sectoral theme of "oceans and seas": international coordination and cooperation, UNGA Resolution 54/33, November 24, 1999, preamble

داشته باشد.^۱ سازمان‌های غیردولتی زیست‌محیطی به عنوان جنبش‌های اجتماعی موجب تقویت مشارکت در سطح بین‌المللی و همین‌طور مانع سیاست‌های منفی کشورها در زمینه حفاظت از محیط‌زیست دریایی شوند (عمرانی، ۱۳۹۳: ۲۲). مدیریت بخش دریایی، در این مورد، شیلات و امور دریایی نیاز به یک سند الزام‌آور و همین‌طور تقویت‌کننده روابط بین دولت‌ها دارد. به گفته امرسون (۲۰۱۱)، حکمرانی مشارکتی فرایند و ساختار سیاست‌گذاری و اداره دولتی از طریق مشارکت بخش دولتی، خصوصی، سازمان‌های مردم‌نهاد، از نهادها و سطوح مختلف موجود برای تعیین اهداف مشترکی است که به تنهایی تدوین آنها دشوار است (گش^۲، ۲۰۱۶: ۴).

بحث و نتیجه‌گیری

اهمیت محوری تنوع زیستی در اقیانوس‌های جهان برای حفظ تعادل محیط‌زیست و رعایت آن توسط جامعه بین‌المللی، نیروی محرکه استقرار و تداوم تعهدات بین‌المللی ارگا اومنس است. با عنایت به قواعد عرفی حقوق بین‌الملل و همین‌طور نقش روزافزون و پررنگ سازمان‌های بین‌المللی و تصویب سند الزام‌آور برای حفاظت از تنوع زیستی و زیست‌بوم‌ها در دریاهای آزاد، لزوم ارتقای تعهدات دولت‌ها به مرتبه ارگا اومنس احساس می‌شود. در واقع، نیاز به یک اجماع جهانی در خلال کنوانسیون حقوق دریاهای آزاد است که بتوان به واسطه این اجماع سند حقوقی الزام‌آوری تصویب شود که در صورت تخطی دولت‌ها در آب‌های آزاد و آسیب رساندن به محیط‌زیست دریاهای آزاد، ضمانت اجرایی بر اعمال متخلفانه آنها وارد آورد. در واقع، مقررات مناطق خارج از صلاحیت ملی می‌بایست با یک اجماع بین‌المللی و تصویب قوانین مشترک‌المنافع باشند. همچنین، تشکیل یک کارگروه ویژه از متخصصین محیط‌زیستی، برای تعیین معیار استانداردهای رفتاری و عملکرد دولت‌ها در دریای آزاد، باید در دستور کار قرار گیرد. با در نظر داشتن تعهدات کنونی دولت‌ها و با عنایت به تکثر و تنوع هنجاری حقوق بین‌الملل در زمینه حفاظت از تنوع زیستی در آب‌های آزاد، تعهدات موجود پاسخگوی حفاظت عینی در زمینه حفاظت از تنوع مذکور نیستند و ضرورت بسیار برای تحول در تعهدات بین‌المللی دولت‌ها و ایجاد مسئولیت بین‌المللی برای آنان وجود دارد.

معاهده الزام‌آور جدید باید یک چارچوب نهادی قوی ایجاد کند که اجرای موفق این ضمانت‌ها را ممکن سازد. معاهده پیشنهادی، فرصتی را برای حفظ دریاهای آزاد برای نسل‌های آینده فراهم می‌کند و اقیانوس پایدار را برای همه بشریت ایجاد می‌کند. مقاله حاضر تلاقی علم و

1. The importance of the experts was stressed by many delegations at the tenth session of the Informal Consultative Process in 2009. The need for a wide representation of panellists from developing countries was emphasized by many delegations and the setting-up of a database of experts was suggested; see Report of the work of the United Nations Open-Ended Process on Oceans and Law of the Sea at its tenth meeting, Document A/64/131, July 13, 2009, at para. 56

2. Gash

حقوق بین‌الملل در زمینه حفظ تنوع زیستی دریایی را تبیین نمود و یک برداشت کلی از چگونگی تغییر توجه علوم مربوط به حفظ تنوع زیستی دریایی در دهه اخیر یا حدود آن است و سپس، بررسی نمود که چگونه حقوق بین‌الملل شروع به واکنش به آن تغییر در حفظ بین‌المللی تنوع زیستی دریایی می‌کند.

منابع

- طیعی، سبحان؛ ضرابی، مهناز. (۱۳۹۴). مقدمه‌ای بر حقوق بین‌الملل محیط‌زیست، ویرایش اول، تهران: میزان
- فراهانی فرد، سعید. (۱۳۸۶). «عدالت بین نسلی در بهره‌برداری از منابع طبیعی»، فصلنامه علمی پژوهشی اقتصاد اسلامی، ۷(۲۵).
- طلعت، آرمن. (۱۳۹۵). حقوق بین‌الملل دریاها، ویرایش اول، تهران: موسسه مطالعات حقوقی شهر دانش.
- عمرانی دهکهان، سجاد. (۱۳۹۳). بررسی نقش سازمان‌های مردم‌نهاد NGO در حفاظت از محیط‌زیست، اولین همایش ملی مدیریت پایدار منابع خاک و محیط‌زیست، کرمان.
- <https://civilica.com/doc/325034>
- کدخدایی، عباسعلی؛ سالاری، اسماء. (۱۳۹۷). «احتیاط در حقوق بین‌الملل یا اصل کلی حقوق»، فصلنامه پژوهش حقوق عمومی، ۲۰(۵۹).
- Freestone, David (2021). *The Sargasso Sea Commission: An Evolving New Paradigm for High Seas Ecosystem Governance?*, Original Research, 16 June 2021, doi:10.3389/fmars.2021.668353
- Balton, D. A. (2021). "Strengthening stewardship of the Sargasso Sea," in *Frontiers in International Environmental Law: Oceans and Climate Challenges*, eds.
- CMS (1979). *Convention on Migratory Species of Wild Animals*. Available online: <https://www.cms.int/en/convention-text> (accessed May 22, 2021)
- Freestone, D. (2016). "Governance of areas beyond national jurisdiction: an unfinished agenda?," in *Law of the Sea: UNCLOS as a Living Treaty*, eds J. Barrett, and R. Barnes (London: British Institute of International and Comparative Law).
- Freestone, D. (2018). *The limits of sectoral and regional efforts to designate highseas marine protected areas*. Am. Soc. Int. Law Unbound Ser. 112, 129–133. doi: 10.1017/aju.2018.45.
- Freestone, D., and Gjerde, K. (2016). *Lessons from the Sargasso Sea: Challenges to the Conservation and Sustainable Use of Marine Biodiversity Beyond National Jurisdiction*. SSC. Available online at: <http://www.sargassoseacommission.org/publications-and-news/sargasso-sea-related-publications> (accessed May 22, 2021).
- Abidjan Convention (1981). *Convention for Co-Operation in the Protection and Development of the Marine and Coastal Environment of the West and Central African Region*. Available online at: <https://www.informea.org/en/treaties/abidjan-convention/text> (accessed May 22, 2021)
- Myron H Nordquist and Ronán Long, *Marine biodiversity of areas beyond national jurisdiction*, Center for Oceans Law and Policy, 1872-7158; volume 24, isbn 978-90-04-42243-8 (e-book).
- Boyle A. E. and Chinkin C (2007). *The Making of International Law* (Oxford University Press, 2007), Chapter 2.
- Alexander KA, Fleming A, Bax N, et al. (2020). *Equity of our future oceans: outcomes and practice in marine science* 123 Rev Fish Biol Fisheries research. Authorea pre-print. December 10, 2020.

-Abbott JK, Sumaila UR (2019). *Reducing marine plastic pollution: policy insights from economics*. Rev Env Econ Policy 13:327–336.
<https://doi.org/10.1093/reep/rez007>.